

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.2.05

УДК 347.922

Федосенко Н. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0002-6615-3937*

ЕВОЛЮЦІЯ ЦИФРОВИХ ПРАВОЧИНІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У статті здійснено комплексне дослідження трансформації правової природи правочину в умовах цифровізації приватноправових відносин. Особливу увагу приділено аналізу категорії цифрового правочину як правового явища, що виникає в межах традиційного інституту правочину, але набуває специфічних ознак в умовах використання цифрових технологій. Зосереджено увагу на проблемах електронної форми, способів ідентифікації сторін, фіксації волевиявлення, а також правових наслідків вчинення та невчинення цифрових правочинів.

Досліджено чинне цивільне законодавство України, зокрема в контексті змін, пов'язаних із оновленням Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а також положеннями Цивільного кодексу України щодо форми правочину. Окремо розглянуто питання юридичної сили електронного правочину в системі джерел доказування у цивільному процесі. Проаналізовано межі допустимості використання кваліфікованих електронних підписів, природу електронного документа як форми фіксації волевиявлення, та проблематику правового статусу суб'єктів цифрового правочину.

У межах порівняльного підходу подано огляд правового регулювання у європейських країнах, що зберігає цивільно-правову спрямованість: питання укладення договору, визнання електронного підпису, моменту виникнення правовідносин. Особливої уваги надано категорії правочину, укладеного шляхом обміну електронними повідомленнями, у співвідношенні з диспозитивністю волевиявлення у договірному праві.

У роботі продовжується авторське дослідження цифровізації цивільних правовідносин, започатковане у попередніх публікаціях автора. У цій публікації запропоновано оновлену цивілістичну конструкцію цифрового правочину, визначено її межі, ознаки та підходи до кваліфікації. Сформульовано висновки щодо необхідності подальшого уточнення положень цивільного законодавства з урахуванням технічного прогресу при збереженні основ приватного права.

Ключові слова: цивільне право, правочин, цифровий правочин, електронна форма, електронний підпис, волевиявлення, договір, ідентифікація сторін, факт вчинення правочину, правовий статус сторін, цивільно-правове регулювання, доказування цифрового правочину.

Постановка проблеми. Цивільне право як фундаментальна галузь приватного права традиційно ґрунтується на засадах автономії волі, диспозитивності та формальної визначеності правочинів. З розвитком цифрових технологій, що трансформують способи комунікації, обміну даними та вчинення юридично значимих дій, інститут правочину зазнає сутнісних змін. Сучасні форми договірної взаємодії, що реалізуються через цифрові канали, потребують перегляду класичних уявлень про форму, волевиявлення та ідентифікацію сторін.

Попри те, що чинне цивільне законодавство України формально передбачає можливість вчинення правочинів в електронній формі, на практиці виникає низка проблемних питань, зокрема щодо правової природи електронного документа, правового значення електронного підпису, процедур верифікації волевиявлення та забезпечення належного доказування факту вчинення правочину. Водночас новітні технології — такі як кваліфіковані електронні підписи, блокчейн-реєстри, платформи електронної ідентифікації — ще не інтегровані у цілісну нормативну модель, придатну до системного застосування в межах цивільно-правового обігу. На додаток, поняття «цифрового правочину» як такого не отримало належного закріплення ані на законодавчому, ані на доктринальному рівні. У законодавстві переважно оперують термінами, пов'язаними із формою

чи технічними засобами правочину, натомість поза увагою залишається питання цілісної правової конструкції цифрового правочину як юридичного феномену. Такий стан справ створює труднощі для кваліфікації цифрових правочинів, зумовлює правову невизначеність у договірних відносинах та породжує ризики у сфері правозастосування.

Актуальність дослідження зумовлюється потребою у системному теоретико-правовому осмисленні цифрового правочину в межах цивілістичної парадигми. Це включає визначення його дефініції, ознак, елементів, особливостей форми, а також встановлення меж його допустимості, юридичних наслідків та механізмів захисту прав і законних інтересів учасників цифрових цивільних правовідносин. У такому контексті особливої значущості набуває питання еволюції правової природи правочину як базової конструкції цивільного права в умовах цифровізації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському правничому дискурсі питання цифрових правочинів отримало помітний розвиток у 2024–2025 роках. Зокрема, друковані й електронні дослідження концентруються на нормативно-правовому закріпленні категорії «цифровий правочин» та його структурних елементах. Так, Л. Мандрика та О. Даниленко (2025) зазначають, що інститут цифрових активів і смарт-контрактів викликає потребу перегляду класичних ци-

вільно-правових конструкцій (§ циркуляція цифрових активів та об'єктів цивільного права) [1, с. 167].

Тематика цифрового правочину в українській цивілістиці часто прив'язується до соціального контексту автономності волі і диспозитивності. Зокрема, такі автори, як Бутрин-Бока Н., Труфанова Ю., Зайцева-Калаур І. та Цвигун І., розглядають питання кодифікації категорії «цифрові права» та визнання договорів, укладених через цифрові засоби, як новітнього інституту цивільного права в Україні [2]. Дослідження Слома В. та ін. свідчать про адаптацію українського договірного права до європейських стандартів, зокрема eIDAS, що сприяє розвитку цивільної форми цифрових угод, укладених в електронному середовищі. Їхній аналіз вказує на необхідність гармонізації термінології (електронний підпис, е-документ, автентифікація сторін), що забезпечить правову визначеність таких правочинів.

Не менш значущі – дослідження, сфокусовані на проблематиці електронної ідентифікації та довірчих послуг. Кармаза О. (2024) обґрунтовує необхідність законодавчого врегулювання смарт-контрактів (smart contracts) як типу цивільно-правового договору, підкреслюючи наявність структурного розриву між технологічною сутністю та цивільно-правовою формою [3].

Проблематику укладання правочинів в умовах трансграничних правовідносин досліджено у сучасній науковій літературі, зокрема у статті, де обґрунтовано необхідність уніфікації колізійних норм та впровадження цифрових технологій у договірний процес як чинника підвищення правової визначе-

ності у міжнародному приватному праві [4].

Постановка завдання. Метою наукової роботи є формулювання цілісного теоретико-правового підходу до розуміння цифрового правочину як окремої правової конструкції в межах цивільного права. Дослідження спрямоване на з'ясування юридичної природи цифрового правочину, його ознак, структури, елементів та правових наслідків, що виникають у процесі його вчинення або невчинення в цифровому середовищі. У межах поставленої мети стаття також покликана окреслити проблемні аспекти чинного правового регулювання, проаналізувати відповідні положення цивільного законодавства України та пов'язані з ними технологічні інструменти, а також запропонувати концептуальні підходи до вдосконалення регуляторної моделі цифрових правочинів з урахуванням практики їх застосування та сучасних викликів цифровізації. Особливу увагу приділено визначенню меж правової допустимості та забезпеченню юридичної визначеності у сфері цифрових цивільно-правових зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства відбувається суттєва трансформація правової природи правочину як правової конструкції, що є базовою для цивільного обороту. Цифровізація зумовлює переосмислення усталених категорій цивільного права, зокрема таких, як форма правочину, спосіб виявлення волі сторін, момент вчинення правочину, а також критерії його дійсності. Водночас у межах традиційного інституту правочину виникає нове

правове явище — цифровий правочин, що зберігає структурну ознаку дво- або багатостороннього волевиявлення, але змінює форму, способи фіксації, перевірки автентичності та юридичного значення дій сторін.

На сучасному етапі цифровізації приватноправових відносин виникає об'єктивна необхідність доктринального формулювання поняття «цифрового правочину». Його відрізняє не лише форма вчинення, але й технічне середовище, у якому формується волевиявлення сторін, засоби їхньої ідентифікації, а також фіксація юридично значущих дій.

Цифровий правочин, з цивілістичної точки зору, слід розглядати як правочин, волевиявлення щодо якого здійснюється в електронній формі з використанням засобів електронної ідентифікації, електронного підпису або інших технологій, що забезпечують достовірність та автентичність даних. У структурному плані цифровий правочин охоплює: а) предмет; б) волю сторін, виражену електронними засобами; в) технічний механізм юридичної дії.

У попередній публікації автором вже підкреслювалось, що «цивільні правовідносини як найбільш динамічна сфера суспільних відносин знаходяться у постійному процесі адаптації їх до реалій сьогодення», а використання цифрових технологій формує «нове технологічне середовище регулювання» та зумовлює потребу у створенні нових правових конструкцій [5, с. 69-73].

Згідно зі ч. 1 ст. 205 ЦК України [6], правочин може вчинятися в електронній формі, яка прирівнюється до письмової за умови дотримання вимог щодо ідентифікації

особи та фіксації її волевиявлення. Проблемним аспектом є відсутність у законодавстві чіткого розмежування між електронною формою та електронним документом.

У цьому контексті особливої уваги набуває оновлений Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (в редакції 2024 року), який імплементує положення eIDAS. У статті 6 цього Закону закріплено презумпцію правової сили кваліфікованого електронного підпису, що прямо впливає на допустимість цифрового правочину як юридичного факту.

Вважаємо, що однією з ключових умов чинності цивільного правочину є достовірність та автентичність волевиявлення сторін. У цифровому середовищі ця умова реалізується переважно за допомогою електронної ідентифікації особи — зокрема, через сервіси BankID, MobileID, ЕСІТ тощо. Проте сам факт проходження електронної автентифікації або накладення електронного підпису не завжди свідчить про справжній намір особи укласти правочин. Особливе занепокоєння викликають ситуації використання типових цифрових інтерфейсів (наприклад, clickwrap або browsewrap-механізмів), коли особа, натискаючи кнопку «погоджуюсь», може не усвідомлювати правових наслідків свого волевиявлення.

У національній доктрині та практиці постає питання правової презумпції дійсності електронного волевиявлення. Чи достатньо кваліфікованого електронного підпису для підтвердження дійсності правочину? На практиці часто виникає потреба у додаткових ме-

ханізмах перевірки — таких як відеофіксація процесу укладення правочину, застосування багатофакторної аутентифікації або технічне журналювання дій користувача. Такі інструменти сприяють підвищенню рівня довіри до електронної форми правочину та знижують ризики оспорування його дійсності.

Наприклад, при укладенні правочину щодо передачі виключних майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності сторони застосували комбінацію засобів електронної ідентифікації з використанням КЕП, підтвердження особи через BankID, а також аудіовізуальну фіксацію процесу взаємодії у реальному часі. Всі дії користувачів було протоколовано із збереженням цифрового журналу, придатного до використання в якості електронного доказу відповідно до вимог статті 100 ЦПК України [8].

Застосування таких технічних засобів підвищує достовірність електронної форми правочину, зміцнює презумпцію дійсності правочину, а також знижує ризики його подальшого оспорування в судовому порядку.

Залучення таких цифрових інструментів істотно підвищує рівень правової визначеності та знижує ризики визнання правочину недійсним за позовами щодо недотримання належної форми або ідентифікації сторін. Цифрові правочини, як і традиційні, можуть бути визнані недійсними за наявності обставин, що свідчать про порушення загальних вимог цивільного законодавства. Зокрема, актуальною є проблема технічних збоїв, що призводять до помилкового волевиявлення, або підробки електронного підпису. Та-

кож в електронному середовищі постає складність у фіксації моменту відкликання правочину. На відміну від паперової форми, де момент передачі документа чітко фіксується, в електронному обігу ключовим є не лише складення, а й технічна доставка документа іншій стороні.

У цьому контексті особливої ваги набуває проблема доказування у судовому процесі. Правочини, вчинені в електронній формі, відповідно до статті 100 ЦПК України, можуть бути подані як електронні докази. Водночас судова практика свідчить про неоднорідність у підходах до оцінки їх належності та допустимості. Зокрема, суди нерідко ставлять під сумнів дійсність документів, що підписані некваліфікованими електронними підписами або надані без підтвердження цілісності цифрового файлу.

З огляду на це, важливим є удосконалення процесуальних процедур, пов'язаних із фіксацією моменту укладення цифрового правочину, забезпеченням зберігання та архівування електронних доказів, а також проведенням технічної експертизи у разі спору щодо автентичності е-документів. Це дозволить не лише гарантувати юридичну визначеність у сфері цифрових правочинів, а й зміцнити правові позиції сторін у судовому процесі.

Правові наслідки вчинення цифрового правочину також мають свою специфіку. Поряд із традиційними підставами нікчемності або оспоруваності, виникає потреба у врахуванні технічних ризиків – наприклад, збоїв у роботі платформи, хибної ідентифікації або шахрайських дій. Водночас чинне законодавство не містить чітких

приписів щодо таких ситуацій, що створює прогалини в регулюванні й потребує подальшого нормативного доопрацювання.

Як слушно зазначалося у попередньому дослідженні автора, цифровізація викликає системну зміну у підходах до цивільно-правового регулювання, вимагаючи нової моделі договірного права, адаптованої до умов віртуального середовища. Автор підкреслює, що «використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах забезпечує не лише перехід майнових прав у цифровій формі, а й формує цифровий обіг як особливу форму цивільних правовідносин» [5].

Таким чином, цифровий правочин як правова категорія потребує подальшого концептуального осмислення та нормативного закріплення. Його правове регулювання має враховувати особливості цифрового середовища, сучасні технологічні інструменти та необхідність збереження балансу між автономією волі сторін і публічними гарантіями правопорядку в цивільному обороті.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що цифровізація приватноправових відносин зумовила докорінну трансформацію традиційного інституту правочину, спричинивши появу нового правового явища – цифрового правочину. Цей інститут виникає в межах чинної правової системи, але характеризується низкою специфічних ознак, зокрема: електронною формою, застосуванням цифрових підписів, новими способами фіксації волевиявлення, віддаленою ідентифікацією сторін. Усе це потребує переосмислення доктринальних положень цивільного права та адаптації

нормативного регулювання до цифрового середовища.

В умовах відсутності законодавчої дефініції цифрового правочину та чітко визначених вимог до його форми, способу укладення і юридичних наслідків, правозастосовна практика стикається з численними труднощами – зокрема, в частині доведення факту укладення угоди, автентичності волевиявлення сторін, правомірності використаних технічних засобів тощо. Практика також свідчить про потребу впровадження додаткових технічних та правових механізмів захисту сторін, таких як журналювання, багатофакторна аутентифікація, або відеофіксація моменту укладення правочину.

З огляду на викладене, пропонується закріпити на законодавчому рівні дефініцію цифрового правочину, із визначенням його правової природи, ознак, форм та правових наслідків. Необхідно також врегулювати на рівні Цивільного кодексу України та процесуального законодавства вимоги до електронної форми правочинів, а також до способів фіксації та ідентифікації волевиявлення. У перспективі варто запровадити стандарти багатофакторної аутентифікації та передбачити технічно-нейтральну модель нормативного регулювання, яка не буде прив'язана до конкретних технологій, але забезпечуватиме стабільність та передбачуваність у цифровому обороті. Крім того, важливо адаптувати механізми оцінки та допустимості цифрових доказів у судовому процесі, а також сприяти підвищенню цифрової грамотності учасників цивільних правовідносин шляхом освітніх і просвітницьких ініціатив.

Список використаних джерел

1. Мандрика Л. М., Даниленко О. В. Проривні цифрові технології як засадничі фактори трансформації цивільного права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 1. С. 164–190. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-1-164
2. Sloma, V., Butryn-Boka, N., Trufanova, Yu., Zaitseva-Kalaur, I., & Tsvigun, I. (2024). Modern technologies and European standards: Their impact on Ukrainian contract law. *Law, Policy and Security*, 2(2), 12–27. <https://doi.org/10.62566/lps/2.2024.12>
3. Кармаза О. Укладення цивільних договорів з використанням інформаційно-комунікаційних систем. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* 2024. № 64 URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/7897/8114> (дата звернення 12.06.2025).
4. Фролов, М. М. Аналіз правових аспектів укладання правочинів у міжнародному приватному праві. *Український політико-правовий дискурс*, 2024. № 6. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14810406>
5. Федосенко Н. Використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 69–74. <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.469>.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 12.06.2025).
7. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 12.06.2025).
8. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6733> (дата звернення 12.06.2025).

Fedosenko Nataliia, PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law of the National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

ORCID: 0000-0002-6615-3937

Evolution of digital procedures in civil law: challenges and prospects for law enforcement

The article presents a comprehensive study of the transformation of the legal nature of transactions within the framework of the digitalization of private law relations. Particular attention is paid to the analysis of the category of digital transaction as a legal phenomenon that arises within the traditional civil law concept of a transaction, yet acquires specific features due to the use of digital technologies. The focus is placed on issues concerning the electronic form, means of party identification, the fixation of intent, and the legal consequences of both the conclusion and non-conclusion of digital transactions.

The study analyzes the current civil legislation of Ukraine, particularly in the context of amendments to the Law of Ukraine "On Electronic Identification and Electronic Trust Services", as well as the relevant provisions of the Civil Code of Ukraine governing the form of transactions. Special attention is devoted to the legal

force of digital transactions within the system of evidence in civil proceedings. The article examines the admissibility of qualified electronic signatures, the legal nature of electronic documents as a means of expressing intent, and the legal status of parties to digital transactions.

Within a comparative legal approach, the paper offers an overview of regulatory practices in European countries, maintaining a private law perspective. These include issues of contract conclusion, recognition of electronic signatures, and the moment of legal relationship formation. Particular emphasis is placed on transactions concluded by means of electronic communications in relation to the principle of party autonomy in contract law.

This publication continues the author's previous research on the digitalization of civil legal relations. It proposes an updated civil law framework of digital transactions, defining their boundaries, characteristics, and qualification criteria. The article concludes with recommendations for further refinement of civil legislation in light of technological progress, while preserving the foundations of private law.

Keywords: *civil law, transaction, digital transaction, electronic form, electronic signature, expression of intent, contract, party identification, fact of transaction execution, legal status of the parties, civil law regulation, evidence of digital transaction.*